

Marko Čudić

SZEMELVÉNYEK A MAGYAR IRODALOM UTÓBBI NÉHÁNY ÉVTIZEDÉNEK SZERBIAI RECEPCIÓJÁBÓL¹

A nagy, világnyelveken írott (nemzeti) irodalmak műveinek fordításával ellentétben, ahol a hazai recepciót inkább egy adott szerző vagy mű határozza meg, a kisebb nyelvekről fordított művek fogadtatását sokszor egy-egy markáns, meghatározó fordító személyiségnek az egyéni irodalmi ízlése, preferenciái szokták nagymértékben alakítani. Valahogy így áll a dolog a szomszédos országok irodalmának fordításával is, különösen az olyan relációk esetében, amelyeknél az ilyen markáns fordítói személyiségek időnkénti megjelenése szinte már hagyománnyá vált. A szerb(horvát)–magyar fordítási relációban elég lesz itt például Csuka Zoltán hatalmas fordítói életművére gondolnunk. A fordított irányú, magyarról szerbre való átültetés meghatározó személyiségei, kultúraközvetítői közül az utóbbi néhány évtizedben, munkásságuk mennyiségét és minőségét tekintve, két nagy név rajzolódik ki: Sava Babić (1934–2012) és Vickó Árpád (1950). Olyannyira, hogy meg lehetne kockáztatni azt a kijelentést, hogy az ő esetükben nem a Sava Babić, illetve a Vickó Árpád által fordított művek szerbiai visszhangjáról beszélünk, hanem *Sava Babić*, illetve *Vickó Árpád magyar irodalmáról*.² Ez voltaképp, némi sarkítással élve, azt jelenti, hogy nem beszélhetünk például szerbiai Csáth Géza-recepcióról, hanem Sava Babić Csáth Gézájának recepciójáról.³ Sőt, e két nagy fordítóegyéniség esetében olyan jelenségről is szólhatunk, hogy volt egy időszak, amikor épp nekik köszönhetően lett egy-egy magyar írónak jelentős kultusza szerb olvasói berkekben. Az, hogy Sava Babić Hamvas Béla műveinek fordításával

- 1 Jelen tanulmány a szerbiai Oktatásügyi, Tudományos és Technológiai Fejlődés Minisztériuma (Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Srbije) által támogatott, a Belgrádi Irodalmi és Művészeti Intézetben (Institut za književnost i umetnost, Beograd) megvalósított, *Uloga srpske periodike u formiranju književnih, kulturnih i nacionalnih obrazaca* [A szerb folyóirat-kultúra szerepe az irodalmi, kulturális és nemzeti minták kialakulásában] elnevezésű, 178024-es számú tudományos projekt keretében készült.
- 2 *A Sava Babić magyar irodalma (Mađarska književnost Save Babića)* kifejezést Bányai János (1939–2016) egy Sava Babić munkásságát méltató belgrádi fordítói kerekasztal-beszélgetésen 2004-ben elhangzott előadásából kölcsönöztem.
- 3 Csáth Géza szerb fogadtatásának esetében ez még inkább érvényes, hiszen egy Sava Babić által készített szövegválogatásról van szó.

a kilencvenes évekbeli magyarországi Hamvas-kultusz is jócskán meghaladó szerbiai elragadtatott Hamvas-olvasótábort teremtett, bizonyára nem újdonság a magyar irodalmárok berkeiben sem. A szerbiai Hamvas-kultusz néhány szövegben már-már a vallásos imádat diskurzusára emlékeztető tónusba csap át.⁴ A Hamvasról szóló, szerb nyelven megjelent írások száma messze meghaladja az összes többi, magyar irodalmat méltató szerb szövegek számát együttvéve, ezért, hely, idő és megfelelő filozófiai-szociológiai előtudás hiányában ezeknek az írásoknak a tartalmával ebben a szövegben nem foglalkozom. A szerb közönség filozófia iránti fogékonyságából adódhatott egy mennyiségileg összehasonlíthatatlanul kisebb, ám mégis létező recepciókultusz, a Vickó Árpád által szerbre átültetett Konrád György, főleg az ő publicisztikai-esszéista műveinek kultusza. Azonban itt ezzel sem szándékozom, a már felsorolt okoknál fogva, behatóbban foglalkozni. Inkább néhány olyan magyar szerző művének szerb fogadtatásáról szeretnék most szólni, amelyekről írtak ugyan a szerb kritikusok, ám messzemenőleg sem remélhetjük, hogy bármikor is kultikussá válhatnának Szerbiában, legalábbis a közeljövőben. A teljességre való törekvés bármilyen igénye nélkül, természetesen.

A *Sava Babić magyar irodalmához* tartozó, nem Hamvas-kötetek komolyabb kritikai recepciója igazán csak a kilencvenes évek elején kezdődik, minden bizonnyal a kialakulóban lévő Hamvas-, illetve Sava Babić-kultuszhoz köszönhetően is. Sava Babić alig kétszáz oldalas válogatása Csáth Géza prózájából 1991-ben jelent meg egy kisebb belgrádi

4 Elég itt csak néhány szerb esszéista, kritikus, költő, irodalmár, értelmiségi tollából megjelent, Hamvaszt méltató szöveg címét idézni, hogy ez a sejtés világos felismerésbe csapjon át: *Hamvas Béla: a próféta és az életre tanító mester, A démoni század anatómiája* (Žarko Trebješanin nagynevű pszichológiaprofesszor), *Hamvas kinyilatkoztatása* (Dragan Jovanović Danilov díjazott költő), *Királyi életérzés, Megkönnyebbültünk: Hamvas létezik, Az olümposzi derűltés útja, Hamvas, Hamvas!...* (Slobodan Mandić esszéista), *A Hamvas-fenomen – kimenetel a sötétségből* (Ratko Adamović költő), *Olvasások Hamvas!* (Aleksandar Spasić műfordító, esszéista, kulturális rádióműsorok szerkesztője), *A metafizika sötétkamrája* (Zoran Mirković filozófus), *Hamvas tudása – a megújodott ujjongás, Hamvas orvossága* (Enriko Josif zeneszerző), *Sava Babić mint fordítói név és vallásalapító* (Milosević Péter magyarországi szerb író, irodalmár), *Az új bölcs* (Ljiljana Šop kritikus). Az itt felsorolt szövegcímeteket a Sava Babić és Nagypáti Simon (egyike Sava Babić heteronímái közül, a másik, tudtommal, a Vasa Dedić által szerkesztett *Povodzivi* (amely szó egy sajátos, úgymond *savababićos* játékos szóösszetétel, a *povod – alkalmak és az odzivi – felbívásra való reagálások*) című, a Sava Babić irodalmi, kritikai, tudományos és műfordítói munkásságának méltatásait, kritikáit tartalmazó gyűjteményes kötetből való (a címek fordításai az enyémek – M. Č.). Lásd SAVA BABIĆ, *Povodzivi*, Čigoja štampa, Beograd, 2004, IV–V.

kiadónál.⁵ Srba Ignjatović belgrádi író a szarajevói Oslobođenje napilap kritikarovatában ír 1991. május 25-én Csáth prózájáról. Érdekes módon Csáthban Milan Kundera előfutárát látja: „(...) [A]z a hangulat, amellyel Csáth naplójának oldalain találkozunk, feltartóztatlan erővel emlékeztet minket Milan Kundera prózájára, a *Búcsúkeringőtől* kezdve egészen a *Nevetséges szerelmek* doktor Haveljáig. Sok okunk van arra, hogy Csáthban Kundera »közép-európai előfutárát« lássuk – különösen a valőröknek a frivoltól a tragikusig terjedő skáláján. Vagy, valamivel másképpen fogalmazva, Kundera tudattalanul is Csáth »örököse«, aki, ennek nem is lévén tudatában, a neurotikus Erósz-Thanasz összeszövődéseinek egy nagy csoportját kapta meg örökségbe, amelyeket egyébként az idősebb »közép-európai«, német és osztrák-magyar írók nagyon jól ismertek.”⁶ Vasa Pavković a belgrádi Borba című napilapban ír kritikát Csáth szerb fordításáról 1991. június 27-én. Külön kiemeli Csáth meglepően modern stílusát, bár a naplórészletek-nél sokkalta jelentősebbnek tartja Csáth elbeszéléseit, amelyekben, mint mondja, „(...) [A] magyar író (...) eltávolodik saját súlyos tapasztalataitól, és mesterien használja a saját »rendellenes« műfaji sémáit” (külön kiemeli *A békát*). A naplórészleteket sokkalta jobbnak tartja Thomas De Quincey hasonló témájú írásainál. „Ezen még a címol-dalon található katasztrofálisan giccses megoldás sem ront semmit.”, írja Pavković.⁷

1998-ban jelenik meg Sava Babić magyar irodalmi, műfajilag szer-teágazó antológiája, *Ljubav na mađarski način* [Szerelm magyar mód-ra] címmel, melyhez az utószót maga az antológia szerkesztője írta, és amely mintegy 300 oldalnyi betekintést nyújt a szerb olvasónak ma-gyar írók, költők, bölcselők olyan rövidebb műveibe, amelyek közvet-lenül vagy közvetve a szerelemmel foglalkoznak (Pilinszky János, Déry Tibor, Illyés Gyula, Hajnóczy Péter és mások).⁸ A kötetet a pancsovai Sveske folyóirat egy 1999-es (50.) számában Draginja Ramadanski műfordító és irodalmár méltatja. Kihangsúlyozza, hogy „(...) [E]gy olyan téma fikcionalizációjának mintaképszerű példatáráról van szó,

5 Geza ČAT, *Opijum: dnevnik morfiniste* [Ópium: a morfinista naplója], Tvoracka radio-nica Bab, Beograd, 1991. A szerb cím kissé félrevezető, hiszen nemcsak az *Opium* című szöveget, illetve Csáth naplórészleteit tartalmazza, hanem olyan kultikus Csáth-no-vellák fordításait is, mint pl. *A kis Emma*, *Anyagyilkosság*, *Fekete csönd* és mások.

6 Srba IGNJATOVIĆ, *Kunderina „preteča“*. *Ili: ko je Geza Čat?* [Kundera „előfutára”, avagy: kicsoda Csáth Géza?] = BABIĆ, *I. m.*, 143–144. (A szerb kritikák részleteinek fordít-ását magam készítettem – M. Č.).

7 Vasa PAVKOVIĆ, *Strasno umiranje* [Szenvedélyes haldoklás] = BABIĆ, *I. m.*, 144–145.

8 *Ljubav na mađarski način*, vál., ford., jegyz., utószó Sava BABIĆ, Dereta, Beograd, 1998.

amelynek színes paradoxonjai ráütik bélyegüket az irodalom egészére, minden időben és minden égtájon”.⁹ Két év múlva ugyanez a kritikus az újvidéki *Dnevnik* című napilap hasábjain egy másik Sava Babić-antológiát méltat, amelyben a neves fordító magyar bibliai témákra írott művekből ad ízelítőt a szerb olvasónak (az antológiában többek között Kosztolányi, Babits, Hernádi, Csáth, Mikszáth, Déry, Eörsi, Örkény, Karinthy, Ady és mások bibliai tematikájú műveit találhatjuk).¹⁰ Draginja Ramadanski itt a bibliai témák friss, művészileg innovált formáit emeli ki, ezért érdemes itt hosszabban idézni ebből a kritikából:

Amire nekünk, e válogatás olvasóinak oda kellene figyelnünk, az tehát egy ősi vallási prototextus *művészi innovációja*. És nem ritkán történik ez mediátor-szövegeken keresztül, a korszakok és stílusok instanciáinak a közvetítésével, amikor művészileg idéződik meg az, amelyben ma már egy idegen hang visszhangját véljük hallani, ami már kulturálisan transzformálódott (hogy azt ne mondjuk, kompromittálódott) a történelem során, az egyház mint az állam intézménye, illetve az állam mint az egyház intézményén keresztül. Mert az ember *ennek* a könyvnek a borítóin belül nem lesz megbüntetve és megtörve az ótestamentumi törvény által, nem, épp ellenkezőleg, ő éppen hogy kibabráll vele, átveri, túljár az eszén, kineveti, a szillogizmus és a józan ész zsákutcájába hozza. Ugyanilyen módon az *ember*, e könyv borítóin belül, elmenekül az újtestamentumi, nem evilági jóság túlzott követelményei elől, földre húzza azt, vallási diskurzusának szövetét szétfejt, és kifundál valami új, se nem igaz, se nem hamis ürügyeket, ahogy az már a művészetben lenni szokott.¹¹

Esterházy Péter nem csekély számú szerb fordításainak viszonylagos visszhangtalansága talán külön tanulmányt is érdemelne, ám itt, *Sava Babić magyar irodalmának* kontextusában mindenképp érdemes megemlíteni a ritka, Esterházyval foglalkozó kritikai szövegek egyikét,

9 Draginja RAMADANSKI, *Antologičarsko čulo kontrapunkta* [Az antológiakészítés ellenpontozási érzéke] = BABIĆ, *I. m.*, 242–244.

10 *I čovek i žena i greh: biblijada. Izbor iz mađarske književnosti na biblijske teme* [Az ember, az asszony és a bűn: bibliáda. Válogatás a bibliai témájú magyar irodalmi művekből], vál., ford., jegyz., utószó Sava BABIĆ, Dereta, Beograd, 2000.

11 Draginja RAMADANSKI, *Umetnost koja pamti* [Az emlékező művészet] = BABIĆ, *I. m.*, 251–253.

amelyben Petar Arbutina a čačaki Art című irodalmi folyóiratban Sava Babić Esterházy publicisztikai írásainak válogatását méltatja.¹² Sajnálatos módon, írja Arbutina, az addig lefordított két Esterházy-kötetnek – a *Kis magyar pornográfiának* Arc Gabriella fordításában,¹³ illetve a *Hrabal könyvének* Sava Babić tolmácsolásában¹⁴ – nem volt érdembeli visszhangja a szerb olvasói, illetve kritikai berkekben. Érdekes és megrész párhuzamokban láttatja Esterházy stílusát és gondolatvilágát:

[Esterházy Péter] műveinek minőségével és művészeti értékeivel fordított arányban, nem részesült méltó fogadtatásban az olvasóközönségnél és a köztudomásúan felületes irodalmi kritikusoknál. [...] E sorok írója azon morfondírozott, vajon mi lehet az oka annak, hogy egy ilyen modern és eredeti író nem értenek egy olyan közegben, amelyben a jó ízlés és az „irodalmi tájékozottság” egyfajta pszeudointellektuális sztereotípiává nőtte ki magát. A feljegyzések és miniszék eme gyűjteménye [...] kellett ahhoz, hogy átfogóbb és világosabb belátást nyerjünk ennek az írónak a gondolkodásába. [...] Esterházy Péter irodalomhoz való viszonyulása emlékeztet az apostolok Istenhez való viszonyulására. Gyakran nem mindennapi és igazán eredeti összehasonlításokkal, ő a világgal és az étellel, azoknak minden hanghordozásával való közvetlen kapcsolat elérésének lehetőségét kínálja fel. [...] Jó, hogy létezik egy ilyen könyv, ha másért nem, akkor azért, hogy azt lássák itteni irodalmi „mindentudók”, hogy lehet kínlódás nélkül is írni komoly kérdésekről és jelenségekről, és eközben szellemesnek, érdekesnek, eredetinek, nagy tudásúnak, sokat idézőnek lenni.¹⁵

Az áttekintés második tematikai egységének azt a címet is lehetett volna adni, hogy *Vickó Árpád magyar irodalma*. A több mint hetven fordításkötetnél tartó Vickó munkásságának visszhangjai szinte áttekinthetetlenek, ám számukat – hasonlóképpen, mint Sava Babić fordításainak esetében, Hamvást kivéve – még mindig méltatlanul alacsonynak tar-

12 Peter ESTERHAZI, *Ribica, labud, slon, nosorog. Književna zoopublicistika* [Halacska, hattyú, elefánt, orrszarvú. Irodalmi zoopublicisztika], vál., ford., utószó SAVA BABIĆ, Stylos, Novi Sad, 2002.

13 Peter ESTERHAZI, *Mala mađarska pornografija*, ford. Gabriela ARC, Prosveta, Beograd, 1991.

14 Peter ESTERHAZI, *Knjiga o Hrabalu*, ford., utószó SAVA BABIĆ, Dereta, Beograd, 2001.

15 Petar ARBUTINA, *Književna i stvarnosna katarza* [Irodalmi és valóságkatarzis]. = BABIĆ, *I. m.*, 254–255.

tom, a lefordított művek jelentőségét figyelembe véve. Talán az egyetlen kivételt ez alól három vajdasági magyar szerző viszonylag gazdag szerb recepciója képezheti – Tolnai Ottóé, Végel Lászlóé és Lovas Ildikóé.

Az ellenzéki liberális, mára már sajnos anyagi okok miatt megszűnt és már nem hozzáférhető internetes portál, a www.e-novine.com kritikus, az ott hétről hétre publikáló Vladimir Arsenić mindhárom említett szerzőről ír, van, akinek két könyvéről is (Lovas).¹⁶ Lovas Ildikó *Spanyol menyasszony* című regényének szerb fordításáról¹⁷ Arsenić 2010. február 13-án publikálja kritikáját az említett portálon. Az elragadtatás tónusában szól a regényről, amelyet Neven Ušumović a Vajdaságból elszármazott horvát szerző *Makovo zrno* című regényének tematikai világával, életérzésével hoz összefüggésbe, elsősorban a csáthi intertextusok, életrajzi párhuzamok miatt. Arsenić kiemeli, hogy a szocializmus deklaratív nemi egyenjogúságának egyfajta finom feminista cáfolata ez a regény, ám nemcsak e kulcs szerint olvassa a könyvet:

Mégis, a *Spanyol menyasszony* nemcsak egy feminista, elkötelezett történet, hanem ugyanakkor a haldokló szocialista társadalom kiválóan megfestett képe, azé a társadalomé, amelyet megéltünk, és amelynek antinómiáit és belső feszültségeit a narrátor annyira plasztikusan föleleveníti a szabadkai diszkók és parkok képei, az újvidéki és péterváradai élmények ábrázolása által. Lovas Ildikó narratívája azonban egyáltalán nem érzélgős, nincsen benne se szomorúság, se nosztalgia, nem a jugoszláv Eldorádót glorifikáló narratíváról van szó, hanem inkább egy határ menti történetről, amely a maga többséghez-nem-tartozásában, a maga földrajzi, etnikai, műveltségi és érzékenységi értelemben fölfogott kimozdítottságában megengedheti magának azt, hogy a szó legjobb értelmében közömbös maradjon. A *Spanyol menyasszony* kiváló olvasmány, amely még nyelvi értelemben is próbál kitörni, sajátos és megfoghatatlan maradni, egy autentikus hang, amely két nőhöz tartozik. A regény nagysága és jelentősége azoknak a határoknak az állandó próbára tevésében rejlik, amelyek Olga és a narrátor előtt állnak, vagy amelyeket ők

- 16 Tekintettel arra, hogy az említett Arsenić-kritikák e szöveg megírása pillanatában már sajnos nem voltak online elérhetőek, kénytelen voltam megkérni magát a kritikák szerzőjét, hogy küldje őket át a privát archívumából. Vladimir Arsenić ezt szívesen megtette, ezért nagy köszönettel tartozom neki.
- 17 Ildiko LOVAS, *Španska nevesta: (devojački, roman)*, ford. Arpad VICKO, Fabrika knjiga, Beograd, 2009.

állítanak önmaguk elé. Ez a regény végső soron felhívás az olvasóknak arra, hogy ezeket a határokat átlépjék vagy figyelmen kívül hagyják.¹⁸

A másik, Vickó által lefordított Lovas-regényről, *A kis kavicsról*¹⁹ is kifejezetten pozitív recenziót ír Vladimir Arsenić, sőt – ami a szerb kritikaírásban szinte ritkaságszámba megy²⁰ – kitűnőnek minősíti Vickó fordítását is. A magyar kritikával ellentétben, amely inkább fanyalogva fogadta ezt a Lovas-regényt, Arsenić egyenesen a szerb és ex-jugoszláv könyvpiac az évi egyik legnagyobb eseményének tekinti ennek a fordításnak a megjelenését. Lovas Ildikó írói nagyságát Arsenić elsősorban abban látja, hogy az igazi és fontos kérdéseket teszi fel, ezáltal a múlttal való szembenézés fájó kérdését, valamint abban az ábrázolásmódban, ahogyan a (hideg) művészet és az egyszerű emberi törekenység, a margóra szorult másmilyenek közti szakadék áthidalhatatlanságát megjeleníti.²¹

2012. május 13-án Arsenić újra egy kimondottan pozitív kritikát publikál az említett portálon, ezúttal Tolnai Ottó *A tengeri kagyló* című kisregényének szerb fordításáról:²²

[Tolnai] könyve semmiképp sem egy nosztalgizáló epepeia, épp ellenkezőleg, van benne egy úriemberes, a régi önmagával szembeni távolságtartás. Más szóval, a letűnt idők túlzott glorifikációja és kritikája nélkül, Tolnai egy „tomsawyeri-amarkordi” történetet próbál festeni a felnővésre. Nem hízeleg sem önmagának, sem az olvasónak, ám ugyanakkor joggal kéri számon az empátiát, amelyben ő maga is bővelkedik. [...] *A tengeri kagyló* egy kiváló mű, amelyre méltán ráillene az az irodalmi közhely, hogy egy „irodalmi gyöngyszemmel” állunk szemben. Olyan csoda ez, amely a magyarkanizsai gyógyító sárból lett előhúzza, fényes példa az itteni többségi irodalomnak is, amely gyakran gögösen süket az önmaga

18 Vladimir ARSENIĆ, *Sama sebi mučitelj* [Önmaga kínozója], Arsenić privát archívumából.

19 Ildiko LOVAŠ, *Kamenčić. Knjiga o Leni, i o Leni Rifenshtal*, ford. Arpad VICKO, Fabrika knjiga, Beograd, 2012.

20 Már mint az megy ritkaságszámba, hogy a fordítót egyáltalán észreveszik, megemlítik a könyvkritikusok.

21 Vladimir ARSENIĆ, *Pouka brabrosti* [A bátorság tanulsága], Arsenić privát archívumából.

22 Oto TOLNAI, *Morska školjka*, ford. Arpad VICKO, Kulturni centar, Novog Sada, 2011.

immanens mássága iránt, amely itt tevékenykedik, és ezen a tájon múlhatatlan értékű műveket teremt.²³

Vladimir Arsenić azonban nemcsak markáns kritikusi személyiség, hanem összehasonlító irodalmi tanulmányokat is ír. Ebben a kontextusban a kuriózum az, hogy a magyar irodalom szerb recepciójába szinte egytől egyig csak kritikai szövegeket sorolhatunk, viszont Arsenić esetében kivételt kell tennünk, hiszen tanulmányainak egyike éppen hogy Végel László esszéisztikai munkásságát vizsgálva próbálja problematizálni és újragondolni Végel László két hegemon kultúra – a többségi szerb, illetve a (többségi) anyaországi magyar – közé „préselt” opuszát, Deleuze és Guattari, illetve Fredric Jameson elméleti apparátusaira támaszkodva.²⁴

A másik nagy kritikusi egyéniség, aki rendszeresen ír kritikákat szerb fordításban megjelenő magyar művekről, Teofil Pančić, a belgrádi Vreme című hetilap kritikus. A Vickó Árpád által fáradhatatlanul fordított vajdasági magyar irodalom szerb recepciójának kontextusában mindenképp hosszabb idézetet érdemel Pančićnak egy 2003-ból származó kritikája, amely egy újabb kori szerb nyelvű vajdasági magyar prózaantológiát méltat,²⁵ némi fenntartással, ám ez a fenntartás csakis a fordító, Vickó Árpád javára válhat. Nemrégien megjelent, *Áthangolódások* című kötetemből idézek ezen a helyen valamivel hosszabban:

[Teofil Pančić] a célnyelvű publikumot képviselő érzékeny befogadóként szólal meg a *Jedina priča* címmel megjelent vajdasági magyar novellaválogatásról. [...] Kifejezetten afirmatív hangon szólal meg Pančić a válogatásban található írások egyikéről-másikáról, ám van egy fordításpoétikai szempontból érdekes kritikai megjegyzése: [...] „Meg kell jegyezni, hogy maga a válogatás, sajnos, nem teljesen Vickó Árpád munkája – azé az emberé, akivel nehezen kelhetne bárki is versenyre mindkét Színtér ismeretében [...] s ezért is szenved a Tekintély előtti fölösleges hajlongástól: a válogatás például Herceg Jánosnak az elbeszélésével kezdődik, aki a XX. századi magyar irodalom kétségtelen klasszikusa, ám semmilyen

23 Vladimir ARSENIĆ, *Mađarsko iskustvo odrastanja* [A felnövés magyar tapasztalata], Arsenić privát archívumából.

24 Uő., *Laslo Vegel i „manjinska književnost”* [Végel László és a „kisebbségi irodalom”]. Még publikálatlan tanulmány. Arsenić privát archívumából.

25 *Jedina priča. Antologija proze vojvođanskih mađarskih pisaca, 1990–2000*, ford. Arpad VICKO, pogovor Janoš BANJAI, Forum, Novi Sad, 2003.

szempontból sem illik abba az időszakba, amelyre az antológia korlátozódik. [...] Az *Egyetlen történet* egyetlen fogyatékosága éppen abban van, nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy nem szentelt nagyobb teret a *neosymposionista* nemzedék szerzőinek.”²⁶

Igazságtalan lenne azonban a Vickó Árpád szerteágazó fordítói munkásságára adott szerb reakciókat kizárólag a vajdasági magyar szerzők műveinek fogadtatására redukálni. Kertész Imre *Kaddis a meg nem született gyermekért* című kisregényének szerb kiadását²⁷ ugyancsak Teofil Pančić méltatja a *Vreme* című folyóirat 803. számában (2006. május 25-én):

A *Kaddis a meg nem született gyermekért* tehát egy olyan könyv – David Albahari *Götz és Meyer* című regényéhez hasonlóan –, amely mesterien van kiöntve a legnemesebb fémből, ám amely érett olvasót igényel; az ő játékszabályaihoz kell igazodni, amennyiben meg akarják tőle kapni azt, ami benne foglaltatik, és ami önöknek kell. Márpedig kell, és még mennyire hogy kellene fog, mert ez egy kincs, amely lassan eltűnik az általános lukratív közepszerűség környezetében.²⁸

Különleges csemege volt a szerb olvasók számára Szerb Antal (kései) felfedezése. És bár az ugyancsak Vickó Árpád fordította *Utas és holdvilágnak*,²⁹ valamint *A Pendragon-legendának*³⁰ inkább csak néhány, az angolszász kritikai szövegeket utánzó rövid ismertető szöveg jutott a napi sajtóban, a néhány évvel később napvilágot látott *VII. Olivér* fordításáról³¹ Marjan Čakarević költő komplexebb, világirodalmi párhuzamokkal teletűzdelt kritikát ír az újvidéki Polja című folyóiratban:

A fantázia szülte és reális referenciák ügyes kombinálásával, a műfaji szabályok cserbenhagyásával, patetikus fordulatokkal és humoros kommentárokkal, Szerb egy látszólag egyszerűen strukturált

26 Marko ČUDIĆ, *Átbangolódások*, Forum, Újvidék, 2018, 108–109.

27 Imre KERTESZ, *Kadiš za nerođeno dete*, ford. Arpad Vicko, Vega media, Novi Sad, 2005.

28 Teofil PANČIĆ, *Poema nepristajanja* [Az el nem fogadás hosszú verse/Hosszú vers a derék beadása ellen], *Vreme*, Beograd, br. 803. <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=454071>.

29 Antal SERB, *Putnik i mesečina*, ford. Arpad Vicko, Stubovi kulture, Beograd, 2009.

30 Antal SERB, *Legenda o Pendragonu*, ford. Arpad Vicko, Stubovi kulture, Beograd, 2010.

31 Antal SERB, *Olivér VII*, ford. Arpad Vicko, Laguna, Beograd, 2016.

és „könnyen olvasható” regényt teremtett. Ez a regény azonban csak akkor nyílik meg a maga teljes művészi és humanista minőségében, amikor az akkori háborús Európa kontextusába helyezzük, és amikor történelmi-műfaji perspektívában próbáljuk látni. Akkor a *VII. Olivér* akár egy olyan szociális-utópista regényként is olvasható lehetne, amely Krleža *Bankett Blitvában* című regényéhez képest egy ellentétes műfaji előjellel lenne olvasható, habár ugyanabban a vészjósló korszakban keletkezik.³²

Nagyozás lenne eme áttekintés harmadik, utolsó tematikai egységének az előbbi kettő mintájára a *Marko Čudić magyar irodalma* címet adni, többek között azért is, mert mennyiségileg meg sem közelíti e sorok írójának fordítói opusza a fentebb tárgyalt két műfordítót. Ugyanakkor álszerénység lenne az általam fordított könyvek recepcióját elhallgatni, ráadásul szakmai szempontból sem lenne megengedett, hiszen tényeket hagyna ki, és a magyar irodalom szerbiai recepciójának egy nem jelentéktelen szeletét mellőzné.

Tolnai Ottó *Költő dísznőzsírjából* című, műfajilag nehezen besorolható kötetének fordításáról³³ a belgrádi Politika című napilap kritikusa, a prózaíró Mića Vujičić értekezett. Vujičić kiemeli a valóságot művészi szöveggé átlényegtető „alkimizáció” folyamatát. A rádióinterjú formája, amelyben Tolnai nyilatkozik, válaszol Parti Nagy Lajos kérdéseire, volt az a forma, Vujičić szerint, amelyben Tolnai a lehető legjobb módon megtalálta önmagát.³⁴

Kosztolányi *Aranysárkányának* fordításáról³⁵ többen is írtak,³⁶ de itt most csak Teofil Pančić szövegéből idézek:

Kosztolányi az *Aranysárkányban* (is) mesterien festi le azoknak az embereknek a portréját, akiknek a korszak vakvágányán való tengődés jutott osztályrészül, ám akik „csehovi” módon vágyakoznak a tágasság és messzeség után, megrajzolva egy olyan (kis)polgári

32 Marjan ČAKAREVIĆ, *Banket u Alturiji* [Bankett Altúriában], Polja 2017. 06. 29., <http://polja.rs/blog/marjan-cakarevic-banket-u-alturiji/>.

33 Oto TOLNAI, *Pesnik od svinjske masti. Roman jednog radio-intervjua*, kérdezett Lajos PARTI NAĐ, ford. Marko ČUDIĆ, Gradska narodna biblioteka „Žarko Zrenjanin”, Zrenjanin, 2007.

34 Mića Vujičić, *Tolnaijev leksikon sveta ili kako se pati od književnih junaka* [Tolnai világlexikona, avagy hogyan kell szenvedni az irodalmi hősöktől], Plastelin.com, <http://www.plastelin.com/content/view/815/94/>.

35 Deže KOSTOLANJI, *Zlatni zmaj*, ford. Marko ČUDIĆ, KOV, Vršac, 2012.

36 Részletesebben lásd: ČUDIĆ, *I. m.*, 112–115.

világnak a képét, amely beszorult a „közönséges” parasztegyszisztencia és az elérhetetlen mondén életvitel közti szakadékba. Ha történetesen Kosztolányi Dezső váratlanul feltámadna, gyorsan világossá válna számára, hogy időközben itt csak a díszletek és a ruházat változott meg, a történet és a szereplők pedig nagyjából maradtak a régiék... Vagyis Sárszeg is itt van valahol, nem kell buszra vagy vonatra ülni ahhoz, hogy odaérjünk: semmi gond, már ott is vagyunk.³⁷

Krasznahorkai *Az ellenállás melankóliája* című regényének fordítása³⁸ a szerbiai viszonyokhoz és a könyvpiac nagyságához (vagy inkább kicsinységéhez) képest feltűnően nagy visszhangot kapott,³⁹ úgyhogy itt csak a Blic című napilap rangidős könyv- és filmkritikusának, Milan Vljajčićnak a kritikai karcolatából idéznék:

Hipnotikus hangulatú és csodálatos stilisztikai virtuozitással megírt regényről van szó, amely az életem utóbbi huszonegynéhány évének olyan éjszakai csúcsolvasmányai mellé kívánkozik, mint amilyenek José Saramago *Ricardo Reis halálának éve*, W. G. Sebald *Austerlitz*e, illetve Thomas Bernhard *A menthetetlenje*. [...] Ez a gogoli formátumú és Thomas Mann-i iróniával átszótt epikus festmény, egy vidám apokalipszis felsejülésével a háttérben, szíven találja reménytelen korunkat, amely ideális terepnek mutatkozhat az isteni nyáj új vezérei számára.⁴⁰

Meglepően gazdag és értő fogadtatásra talált a Magyarországon sem túlzottan ismert hősi halált halt Hevesi András *Párizsi eső* című regényének a fordítása.⁴¹ Ebben az empátiában, úgy látszik, közrejátszhatott a regény témája is, egy magányos, Párizsban tanuló pesti diák mindennapjai, tehát a kelet-közép-európai fiatalember párizsi hanyattatásában, önkeresésében a szerb kritikusok úgymond, „emberü(n)kre talál(hat)tak”.⁴²

37 Teofil PANČIĆ, *Blatni demoni Bačke* [Bácska sáros démonjai], Vreme 2013. április 18., 58–59.

38 Laslo KRASNAHORKAI, *Melanholija otpora*, ford. Marko ČUDIĆ, Plato, Beograd, 2013.

39 Részletesebben lásd: Marko ČUDIĆ, *Négy kísérlet Krasznahorkai Lászlóról / Četiri ogleđa o Laslu Krasznahorkaiju*, Filološki fakultet, Beograd, 2016, 75–88.

40 Milan Vljajčić, *Melanholija otpora*, Blic 2013. október 22., 22.

41 Andraš HEVEŠI, *Pariska kiša*, ford. Marko ČUDIĆ, Forum, Novi Sad, 2012.

42 Teofil PANČIĆ, *Pokisnuti u Parizu* [Megázni Párizsban], Vreme 2012. december 20., 43–44., Aleksandar JERKOV, *Falstaf i ukus maline* [Falstaff és a málna íze], Večernje

Márton László *M. L.*, a *gyilkos* című kötetének fordításáról⁴³ is írt Teofil Pančić. A kritikus díjazza Márton száraz humorát, a magyar katonaság és a jugoszláv néphadsereg közti párhuzamokat is kidomborítja, az általános kiszolgáltatottság és megalázottság érzését veszi leginkább észre, valamint a kelet-európai groteszket mindenfelé.⁴⁴

Nagy Abonyi Árpád vajdasági magyar író *Budapest, retour* című regényének fordítása ismét kritikai reakciót provokált ki Teofil Pančić tollából, aki, azonkívül, hogy a regényt párhuzamba állítja a kilencvenes évek fiatal szerb emigrációjának kultikus regényével, Vladimir Arsenijević *U potpalublju* című könyvével, a következőket mondja még Nagy Abonyi regényéről:

Ez a könyv tehát egy korszak tapasztalatának keserű üledékéről szól. De semmiféleképpen sem csak erről. A *Budapest, retour* az érés és a felnőtté válás könyve is, egyénileg és nemzedékileg egyaránt, a szerelmi mámorok, szerencsétlenségek és csalódások dunai és tiszai ködökbe elmerülő *bluesa*, a fiatalkori barátságok szépségéről és azok szétpattanásának melankóliájáról szóló könyv, a magány könyve a hűvös kedélyű nagyvárosban, de magának az emberi egzisztenciának mint olyannak a regénye is.⁴⁵

Ennek a hármast, a fordítói egyéniségekhez kötött felosztásnak (amelynek magam is része vagyok) a korlátaival, szubjektivitásával teljes mértékben tisztában léve, valamint a lehetséges hiátusokkal, véletlen kihagyásokkal számolva, mégis úgy gondolom, hogy az itt felvázolt kép viszonylag hiteles képet fest, jobban mondván viszonylag hiteles vázat szolgáltat az érdeklődő magyar(országi) olvasónak a magyar irodalom szerb recepciójának néhány fő vonulatáról. És ha már meghatározó fordítói egyéniségekről beszélünk, véleményem szerint nem lenne igazságos a meghatározó kritikusi személyiségeket kihagyni. Ezek közül kettőt lehetne kiemelni: Teofil Pančićot, aki évente legalább egyszer ír egy-egy magyar könyvről, illetve Vladimir Arseničet, akinek, mint láttuk, elméleti vénája is van. Nem véletlen, hogy épp az ő értő kritikáikból

novosti 2012. december 15., 20., illetve Vladislava GORDIĆ PETKOVIĆ, *Pariska kiša*, Blic 2012. december 16., 19.

43 Laslo MARTON, *Ubica L. M. (pripovesti iz jednog romana)*, ford. Marko ČUDIĆ, Levo krilo, Beograd, 2014.

44 Teofil PANČIĆ, *Priče o potčinjenosti* [Történetek az alárendeltségről], Vreme 2014. [Magyarról fordította] december 4., 43.

45 Teofil PANČIĆ, *Potpalublje Pešte* [Pest potyautasa], Vreme 2015. november 12., 48.

található itt a legtöbb részlet, szemelvény. A jó, értő, művelt, szorgalmas és érdeklődő kritikus az aktív recepció előfeltétele. Kár, hogy az utóbbi időben ennyire kiszorulnak a mainstream médiából. Ugyanis ha ezt a szakmát nem lesz lehetőségük a jövőben másoknak is átadni, a fiatal kritikusokat erre betanítani, „bedrillezni”, akkor a mégoly szorgalmas fordítási tevékenységnek nem sok értelme marad.